

CUPRINS

INTRODUCERE	9
Capitolul I - Normele imperative în dreptul intern și în dreptul internațional privat	15
Secțiunea I - Normele imperative în dreptul intern	15
Secțiunea a II-a - Normele imperative în dreptul internațional privat	18
Uniunea Europeană și dreptul internațional privat	23
Capitolul II - Noțiunea de norme imperative în dreptul internațional public	29
Secțiunea I - Particularitățile dreptului internațional și problema normelor imperative	29
Secțiunea a II-a - Noțiunea de normă imperativă (jus cogens)	33
Termenii folosiți	33
Despre concepția unui jus cogens regional	36
Normele imperative și obligațiile erga omnes	39
Secțiunea a III-a - Semnificația noțiunii de normă imperativă	41
Capitolul III - Conceptul de norme imperative în practica și doctrina dreptului internațional	44
Secțiunea I - Practica convențională	44
Secțiunea a II-a - Practica jurisdicțională	52
Secțiunea a III-a - Practica diplomatică	63
Secțiunea a IV-a - Conceptul de norme imperative reflectat în doctrina de drept internațional	66
Capitolul IV - Natura normelor imperative - în dreptul internațional	76
Secțiunea I - Normele imperative-„drept pozitiv” sau „drept natural”	76
Secțiunea a II-a - Normele imperative ale dreptului internațional și morala	79
Capitolul V - Izvoarele normelor imperative în dreptul internațional	84
Secțiunea I - Chestiuni preliminare	84
Secțiunea a II-a - Izvoare care pot include norme imperative în dreptul internațional	87
1. Cutuma	88
2. Tratatul multilateral	91
3. Despre principiile generale de drept	94
4. Interacțiunea între tratatul multilateral și cutumă	98
Secțiunea a III-a - Formarea normelor imperative	102

Capitolul VI - Problema criteriilor normelor imperative.....	112
Secțiunea I - Concepții doctrinale și soluții propuse.....	113
Secțiunea a II-a - Spre o sinteză. Sensul definiției dată normelor imperative de Conferința de la Viena.....	119
Capitolul VII - Efectele, sancțiunea și aplicarea normelor imperative.....	124
Secțiunea I - Respectarea normelor imperative-condiție a formării normelor cu caracter restrâns.....	125
Efectele asupra acordurilor derogatorii	126
Efectele normelor imperative asupra normelor cutumiare.....	131
Secțiunea a II-a - Stingerea regimurilor juridice derogatorii ca urmare a formării unei noi norme imperative	133
Efectele normelor imperative asupra interpretării tratatelor	136
Secțiunea a III-a - Normele imperative și divizibilitatea tratatelor	139
Secțiunea a IV-a - Jus Cogens și problema rezervelor la tratate	141
Secțiunea a V-a - Alte efecte ale normelor imperative	147
Asupra actelor unilaterale ale statelor	147
Asupra rezoluțiilor Consiliului de Securitate.....	148
În dreptul penal internațional	151
Capitolul VIII - Răspunderea internațională a statelor în cazul încălcării normelor imperative	155
Secțiunea I - Norme privind răspunderea internațională a statelor.....	155
Secțiunea a II-a - Aspecte specifice privind răspunderea internațională în cazul încălcărilor grave ale normelor imperative	160
Secțiunea a III-a - Proceduri pentru reglementarea diferendelor privind normele imperative	173
Secțiunea a-IV-a - Normele imperative și imunitatea de jurisdicție a statelor.....	184
Capitolul IX - Norme imperative în dreptul internațional contemporan.....	189
Secțiunea I - Considerații generale.....	189
Secțiunea a II-a - Principii fundamentale ale dreptului internațional.....	192
Interdicția de a recurge la forță sau la amenințarea cu forță.....	195
Dreptul popoarelor la autodeterminare	208
2. Alte norme considerate imperative	211
Secțiunea a III-a - Norme imperative privind respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale.....	214
Interzicerea genocidului	221
Interzicerea torturii	227
Interzicerea discriminării rasiale.....	232
Interzicerea crimele contra umanității.....	237
Despre normele de bază ale dreptului internațional umanitar	239
Dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie	242
Cu privire la dreptul la viață.....	243

Inviolabilitatea misiunilor diplomatice și consulare și imunitățile personalului lor	245
Problema unei liste a normelor recunoscute ca având caracter imperativ	246
Secțiunea a IV-a - Alte norme propuse	247
CONCLUZII ȘI CONSIDERAȚII GENERALE	251
TEXTE DIN CONVENȚIA DE LA VIENA DIN 1969	
REFERITOARE LA NORMELE IMPERATIVE	265
ABREVIERI	267
RESUME	269
Bibliografie selectivă.....	283

INTRODUCERE

Reluarea acestei lucrări după ce, sub formă de teză de doctorat, a fost susținută acum 50 de ani la Universitatea din Geneva și apoi publicată în limba română în 1977 la Editura Academiei, a fost și rămâne o provocare pentru autor*. Pentru că în această jumătate de secol au intervenit dezvoltări substanțiale în dreptul internațional, au fost adoptate numeroase noi tratate internaționale și s-a mărit considerabil numărul normelor acceptate de comunitatea internațională a statelor ca fiind imperative, iar procesul de codificare și dezvoltare progresivă a dreptului internațional a continuat. Comisia de drept internațional a ONU a reluat din nou, după 50 de ani, sub toate aspectele, tema normelor imperative și a adoptat concluzii care oferă temei de reflecție și de comparație.

Autorul și-a asumat riscul de a-și vedea lucrarea din 1971 anihilată de evoluția dreptului internațional și de a expune la critici pe profesorii Universității din Geneva care i-au dat girul și au aprobat susținerea tezei de doctorat.

Din fericire, evoluția dreptului internațional, reținută în cea mai mare parte în rapoartele și concluziile recente ale Comisiei de drept internațional, în urma noii examinări a temei „Normele imperative în dreptul internațional”, arată că principalele orientări și structura de ansamblu a lucrării sunt de actualitate. Au fost adăugate, desigur, noi capitole și secțiuni privind Normele imperative și răspunderea internațională a statelor, Proceduri pentru reglementarea diferențelor și Efecte asupra actelor unilaterale ale statelor, asupra rezoluțiilor Consiliului de Securitate al ONU și în dreptul penal internațional. De asemenea, au fost examinate practica internațională și atitudinea statelor care au dus la acceptarea și recunoașterea de noi norme imperative ale dreptului internațional: dreptul popoarelor la autodeterminare, interzicerea torturii, a genocidului și a discriminării rasiale, a crimelor contra umanității.

* *
*

* Autorul a propus ca și în această formă lucrarea să fie editată de Editura Academiei, singură sau împreună cu Editura Prouniversitaria, și este profund recunoscător distinșilor academicieni juriști Corneliu Bîrsan și Liviu Pop pentru avizul favorabil dat.

Dezvoltarea cooperării internaționale în sectoarele cele mai diverse ale activității umane, tendința de a extinde relațiile care se stabilesc în acest scop între state și faptul că toate statele, indiferent de mărimea, nivelul lor de dezvoltare sau orientarea lor social-politică, au interesul să soluționeze în comun numeroase probleme de interes general, constituie trăsături marcante ale evoluției societății internaționale contemporane. Aceasta a determinat și preocuparea pentru a stabili și defini principii și norme pe care statele să le respecte în mod strict în raporturile dintre ele.

Dezvoltarea continuă a cooperării internaționale și caracterul global al unor noi provocări ale vieții internaționale au determinat o evoluție permanentă în direcția extinderii câmpului de aplicare a normelor dreptului internațional general la noi domenii ale raporturilor dintre state¹. O etapă semnificativă a acestei evoluții o reprezintă fără îndoială consacrarea principiilor fundamentale ale dreptului internațional care reglementează relațiile dintre toate statele lumii și acoperă întregul câmp al raporturilor internaționale, prin Carta ONU semnată la San Francisco în 1945 și apoi „Declarația asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și cooperarea între state conform Cartei ONU” adoptată de Adunarea Generală a ONU (rezoluția nr. 2625 din 24 octombrie 1970) și rezoluția Adunării generale nr. 3374/1974 privind „Definiția agresiunii armate”, ca și „Declarația privind principiile care guvernează relațiile reciproce dintre statele participante la Conferința pentru securitate și cooperare în Europa”, înscrisă în Actul final semnat la Helsinki la 1 august 1975. O contribuție importantă la adoptarea și aplicarea de norme de drept internațional general o reprezintă „Declarația Universală a Drepturilor Omului” din 1948, urmată de „Convenția privind interzicerea și pedepsirea crimei de genocid” din 1948, adoptarea celor două „Pacte internaționale din 1966 privind drepturile economice, sociale și culturale, respectiv drepturile civile și politice”, a convențiilor privind eliminarea discriminării rasiale și a celei față de femei și alte tratate care au urmat în acest domeniu. Adăugăm de asemenea evoluția dreptului penal internațional prin statutele tribunalelor penale internaționale adoptate după al doilea război mondial, cele două statute ale tribunalelor internaționale pentru fosta Iugoslavie și Rwanda adoptate prin rezoluții ale Consiliului de Securitate și, ca o concluzie a acestei evoluții, Statutul Curții Penale Internaționale adoptat la Roma în 1998.

O altă trăsătură importantă a evoluției dreptului internațional contemporan, rezultând din densitatea raporturilor internaționale, este multiplicarea

¹ Tendință recunoscută de mult timp de N. Dașcovici, *Curs de drept internațional*, București, 1947, p. 75 și în continuare de majoritatea autorilor de drept internațional.

numărului tratatelor încheiate de state în domeniile cele mai diverse². Astfel, în sistemul Societății Națiunilor au fost înregistrate până la 31 iulie 1946 un număr de 4834 tratate bilaterale și multilaterale, iar în cadrul ONU au fost înregistrate până la 20.03 2013 și publicate un număr de 50569 tratate. Tratatul bilateral sau multilateral și-a menținut calitatea de cel mai rapid și mai sigur mijloc de a reglementa raporturile dintre subiectele dreptului internațional, de a asigura celeritatea și regularitatea procesului cooperării internaționale. La aceasta adăugăm practici care se dezvoltă prin stabilirea unor norme cutumiare cu caracter local sau prin încălcări ale unor norme de drept internațional general prin acte individuale, ale căror efecte sunt acceptate în mod expres sau tacit de alte state.

Or, frecvența tratatelor internaționale și a practicilor cu caracter local, inclusiv a cutumelor locale și a încălcărilor individuale acceptate de alte state, a pus tot mai mult cu acuitate problema validității lor, a compatibilității lor cu alte tratate și cu normele generale ale dreptului internațional, mai ales cu normele imperative. Acest angrenaj de raporturi juridice și obligații, adesea contradictorii, rezultând din instrumente, surse și comportamente diferite, ridică problema validității și efectelor lor între părți, față de statele terțe, precum și a responsabilității statelor.

* *
*
*

Este în general admis că subiectele dreptului internațional pot, prin tratate încheiate de ele sau prin norme cutumiare de aplicare restrânsă, să deroge de la normele dreptului internațional general, adică să stabilească în raporturile inter se un alt raport juridic decât cel prevăzut de aceste norme, rămânând în continuare obligate prin ele în raporturile cu alte subiecte. Totodată însă, în practica și doctrina de drept internațional s-a pus de mai mult timp problema dacă toate normele dreptului internațional general pot face obiectul unor asemenea derogări.

Evoluția relațiilor internaționale, a dreptului internațional, prin codificarea și dezvoltarea sa progresivă și adoptarea de noi norme de drept internațional, cu modificarea sau abrogarea celor care nu mai corespundeau cerințelor societății internaționale, a dus la acceptarea existenței unor norme și principii de aplicare generală, de la care nu sunt admise derogări prin norme juridice inter se, a normelor imperative.

² Ceea ce constata deja la începutul anilor 60 Charles de Visscher, *Théories et réalités en droit international public*, ed. a III-a, Paris 1960, p. 62-64, iar mai recent Comisia de drept internațional a ONU în documentul *Studiu privind fragmentarea și specializarea dreptului internațional*, doc. A/CN.4/L/682 din 19 aprilie 2006.

Importanța pe care o prezintă normele imperative în dreptul internațional contemporan este evidentă. Acceptarea existenței unor astfel de norme înseamnă în fond să admitem că există limite în ceea ce privește dreptul statelor de a încheia tratate sau a accepta cutume restrânse, în sensul că aceste tratate sau cutume inter se, care ar deroga de la anumite norme ale dreptului internațional general, sunt lipsite de validitate. Convenția de la Viena din 1969 privind dreptul tratatelor a inclus prevederi exprese în acest sens. Evoluții ulterioare, cum sunt jurisprudența Curții Internaționale de Justiție și normele adoptate privind răspunderea internațională a statelor pentru fapte ilicite, au confirmat prevederile respective. Aceasta înseamnă existența unor principii, a unor norme pe care toate statele trebuie să le respecte față de fiecare din ele și de la respectarea cărora nu se pot sustrage prin încheierea de acorduri speciale sau acceptarea de cutume de aplicare restrânsă.

Convenția de la Viena, prin obiectul său restrâns, a reglementat numai raportul dintre normele imperative și acordurile inter se; prin analogie, trebuie să extindem aceste reglementări la normele cutumiare restrânse, care pot crea raporturi derogatorii inter se ca și acordurile. Evoluția practicii internaționale și dezvoltarea dreptului internațional în cei aproape 50 de ani care s-au scurs au consemnat extinderea acestei abordări la alte efecte ale normelor imperative, față de normele cutumiare în general, față de actele unilaterale, față de rezervele la tratatele multilaterale, față de numeroase aspecte privind răspunderea internațională a statelor pentru fapte ilicite și răspunderea penală a persoanelor pentru încălcări grave ale normelor imperative. Majoritatea statelor a acceptat că jus cogens acoperă și alte zone ale dreptului internațional, dincolo de dreptul tratatelor.

Aceasta a determinat Comisia de drept internațional să dedice noi rapoarte, documente și studii diferitelor aspecte, să propună noi concluzii și recomandări cu privire la conduita statelor în domeniile respective ale raporturilor lor. Din 2015 Comisia a reluat, pentru a doua oară în istoria sa, examinarea tematicii jus cogens, a primit și a examinat rapoarte, a prezentat rapoarte organismelor Organizației Națiunilor Unite și concluzii care au fost transmise statelor. Evoluția practicii internaționale a condus și la recunoașterea de către comunitatea internațională a statelor a altor norme ale dreptului internațional general ca norme de la care nu sunt admise derogări, mai ales norme privind respectarea drepturilor omului, pe care rapoartele Comisiei le-au pus în evidență, lăsând deschisă lista normelor imperative. În forma sa actuală, lucrarea își propune să reflecte și aceste noi probleme.

Normele imperative ale dreptului internațional au dobândit o semnificație crescândă în acțiunea pentru eliminarea din relațiile internaționale a manifestărilor de forță și a unor încălcări grave ale drepturilor omului, pentru instaurarea

în relațiile dintre state a respectului pentru aceste norme, a postulatelor rațiunii, eticii și dreptății, a egalității în drepturi a tuturor statelor. Pentru numeroase state ale lumii, cooperarea ca parteneri liberi și egali în drepturi³, în conformitate cu normele imperative ale dreptului internațional, reprezintă o cerință esențială, un instrument important care să le protejeze împotriva tratatelor și practicilor inegale și înrobitoare.

Evoluția dreptului internațional de la adoptarea Convenției privind dreptul tratatelor în 1969 scoate în evidență impactul drepturilor omului asupra normelor imperative, ca și în alte capitole ale dreptului internațional, prin creșterea numărului normelor privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului care sunt recunoscute de ansamblul statelor ca norme imperative și promovarea respectării lor printr-o practică internațională bogată și extinsă geografic.⁴

În lume au avut și au loc multe încălcări individuale grave ale dreptului internațional, inclusiv ale normelor imperative; aceasta nu aduce atingere valorii normative și caracterului imperativ al normelor respective, deoarece majoritatea statelor lumii afirmă cu putere valoarea acestor norme și nu acceptă ca legitime aceste încălcări și consecințele lor.

Respectarea normelor imperative rămâne în continuare un criteriu fundamental pentru evaluarea concepțiilor și politiciilor statelor în raporturile internaționale.

³ E. Glaser, *Statele mici și mijlocii în relațiile internaționale*, București, Editura Politică, 1971, p. 217 și urm.

⁴ Pe această temă Ion Diaconu, *Human Rights' Impact in International Law*, Selected Issues, Amazon, Create Space, Columbia SC, 2018, p. 11-42.